

“AQRAR TƏDARÜK VƏ TƏCHİZAT” ASC-NİN FƏALİYYƏTİNDƏ SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI YOLLARI

Vahid Məhərrəmov

Xülasə

Bu araşdırmada dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasını həyata keçirən, səhmləri dövlətə məxsus “Aqrar Tədarük və Təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyətin fəaliyyəti təhlil edilib və dövlətin bu sahədə iştirakçılığının səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı təkliflər verilib.

ÖN SÖZ

Son illər ölkənin neft gəlirlərinin azalması öz növbəsində dövlət vəsaitlərinin xərclənməsində səmərəliliyinin artırılmasını və büdcə vəsaitlərindən qənaətlə istifadəni zəruri edir. Xüsusən də

dövlət satınalmalarında şəffaflığın təmin olunması aktual məsələyə çevrilir. Apardığımız araşdırmanın mövzusu dövlətə məxsus Səhmdar Cəmiyyətin dövlət satınalmalarında şəffaflığın artırılması istiqamətində alternativ həll yollarının axtarılmasıdır.

Qeyd edilməlidir ki, “Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti” Məhdud Məsuliyyətli və “Aqrar tədarük və təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyətləri kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti, tədarükü, təchizatı sahəsində fəaliyyət göstərirlər. “Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti öz qarşısında ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar infrastukturunu inkişaf etdirmək, kiçik və orta fermerlərin bazarlara çıxışını asanlaşdırılmaq kimi vəzifə qoymuşdur. “Aqrar tədarük və təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti (ATT ASC) isə ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və emalını stimullaşdırmaq, dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkili ilə bağlı həyata keçirilən işlərin səmərəliliyini daha da artırmaq və sistemliliyini təmin etmək məqsədilə yaradılmışdır. O da qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 11 aprel tarixli 859 nömrəli Fərmanı ilə “Dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınması Qaydası” təsdiq edilmişdir.¹ Həmin qaydaya uyğun olaraq ərzaq məhsullarının satın alınması proseduru aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

¹ <http://www.e-qanun.az/framework/32561>

- Satınalan təşkilatlar növbəti il üzrə ərzaq məhsullarına tələbatları barədə məlumatları hər il iyulun 1-dək Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə təqdim edirlər. Satınalan təşkilatlar tərəfindən növbəti il üzrə ərzaq məhsullarına tələbatlar həmin satınalan təşkilatlara bu məqsədlər üçün dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir;
- Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi satın alınması nəzərdə tutulan ərzaq məhsulları, həmin məhsulların qiymətləri və satınalma şərtləri (o cümlədən, satınalma dövrüliyi) barədə elanı hər il avqustun 1-dək elektron portalda yerləşdirir;
- Ərzaq məhsullarının hər bir növü üzrə satınalma qiymətini Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi rübdə bir dəfədən az olmayaraq ərzaq məhsullarının hər bir növü üzrə topdansatış bazar qiymətlərini müəyyən etmək üçün araşdırmalar aparırlar. Məhsulların qiyməti sonradan dəyişdikdə qiymətlərə yenidən baxılır;
- Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi hər il sentyabrın 1-dək satın alınması nəzərdə tutulan ərzaq məhsullarının hər növü üzrə yerli istehsalçıların istehsal potensialı və onlar barədə məlumatları özünün dövlət aqrar inkişaf mərkəzləri vasitəsilə toplayır və elektron portalda yerləşdirir. Tədarük və təchizat agentləri ilə ərzaq məhsullarının istehsalçıları və satıcıları arasında hər il oktyabrın 1-dək növbəti il üçün müqavilə bağlanır;
- Bağlanılan müqavilələr barədə məlumat tədarük və təchizat agentləri oktyabrın 10-dək Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə, İqtisadiyyat Nazirliyinə və Maliyyə Nazirliyinə təqdim edir.

Beləliklə, Azərbaycanda dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınması çoxlu sayda dövlət orqanlarının təşkilatçılığa cəlb edilməsi ilə həyata keçirilir. Belə ki, dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil etmək məqsədilə ATT ASC yaradılsa da, təşkilatı işlərə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi və regionlarda fəaliyyət göstərən 60-a yaxın dövlət aqrar inkişaf mərkəzləri də cəlb edilmişdir. Hətta “Dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınması Qaydası”na görə, “Ərzaq məhsullarının hər bir növü üzrə satınalma qiymətini Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi müəyyən edir”.

ARAŞDIRMA MƏQSƏDİ

Bu araşdırmada əsas məqsəd dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasını həyata keçirən, səhmləri dövlətə məxsus “Aqrar Tədarük və Təchizat”

Açıq Səhmdar Cəmiyyətin fəaliyyətini təhlil etmək və dövlətin bu sahədə iştirakçılığının səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı təkliflər verməkdir.

Ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasının dövlətin yaratdığı yalnız bir Səhmdar Cəmiyyət tərəfindən həyata keçirilməsi çox böyük ehtimalla bu sahədə monopoliyanın yaranmasına gətirib çıxaracaq. Bu halın qarşısının alınması üçün dövlət satınalmalarının təkmilləşdirilməsi, sahənin inhisarsızlaşdırılması, ərzaq malları, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılığının və istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi, dövlət satınalmaları sahələrində rəqabət mühitinin yaradılması çox vacibdir.

Məqsədimiz ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada deyil, müsabiqə və aşkarlıq əsasında həyata keçirilməsi üçün lazımı şəraitin yaradılması istiqamətində praktiki təklif və tövsiyələr hazırlayıb hökumətə təqdim etməkdir. Hesab edirik ki, dövlət satınalmaları zamanı dövlət vəsaitindən səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi yalnız aşkarlıq əsasında, müsabiqə yolu ilə podratçıların tenderlərdə bərabər iştirak etməsi şəraitində mümkün olar.

Hesab edirik ki, ölkədə istehsal olunan ərzaq məhsullarının dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasını mərkəzləşdirilmiş qaydada bir dövlət şirkəti tərəfindən deyil, açıq tender üsulu ilə həyata keçirməklə dövlət öz üzərinə düşən funksiyalarını yerinə yetirməklə yanaşı, birbaşa kiçik və orta fermerlərin, kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarının, bölgələrdə fəaliyyət göstərən özəl iaşə müəssisələrinin müsabiqələrə çıxış imkanını yaratmaqla, onlar üçün kvota müəyyən etməklə, digər bir funksiyanı da yerinə yetirər- bu sahədə sağlam rəqabətli mühit yaratmış olar.

Beləliklə, məqsədimiz dövlət vəsaitləri hesabına dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən ərzaq məhsullarının satın almalarının həyata keçirilməsində özəl sektorun iştirakı üçün bərabər rəqabət mühitinin yaradılması, büdcə vəsaitindən səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi məqsədilə dövlət satınalmalarının bir yox, bir neçə podratçı şirkətlər tərəfindən müsabiqə və aşkarlıq əsasında həyata keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etməkdir.

ATT ASC-NİN ÖLKƏ İQTİSADİYYATINDA ROLU

“Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti, tədarükü, təchizatı sahəsində fəaliyyət göstərir. “Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti qarşısında ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar infrastukturunu inkişaf etdirmək, kiçik və orta fermerlərin bazarlara çıxışını asanlaşdırılmaq kimi vəzifə qoymuşdur. “Aqrar tədarük və təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və emalını stimullaşdırmaq, dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil etmək məqsədilə yaradılmışdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ərzaq mallarının, kənd təsərrüfatı

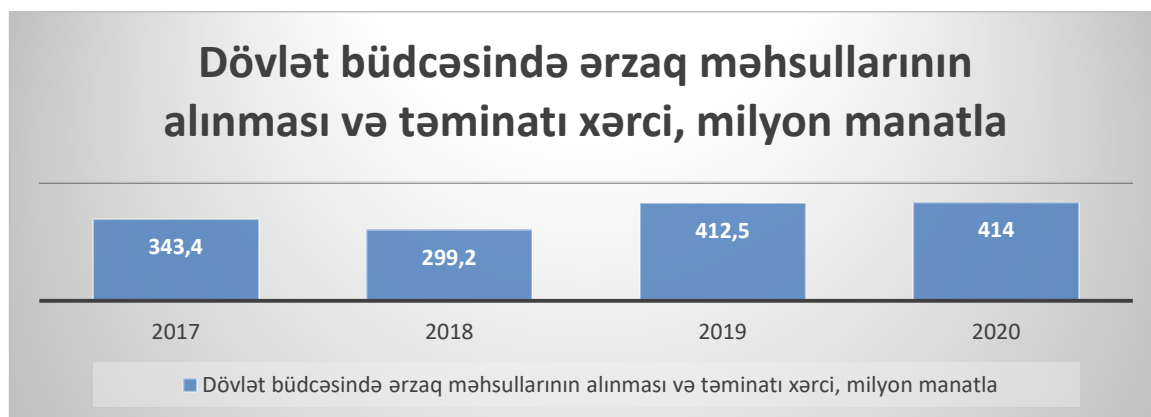
məhsullarının ticarəti, tədarükü ölkə iqtisadiyyatında əhəmiyyətli rola malikdir. Qeyd etməliyik ki, 2019-cu ilin yanvar-noyabr aylarında pərakəndə ticarət şəbəkəsində satılmış məhsulların dəyəri 34,4 milyard manata bərabər olmuşdur. Ticarət dövriyyəsinin 17,4 milyard manatını, yəni 50,6 faizini ərzaq məhsulları, içkilər və tütün məmulatları, qalan 17,0 milyard manatını (49,4 faizi) qeyri-ərzaq məhsulları təşkil etmişdir².

Ərzaq mallarının, kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti, tədarükü ölkə iqtisadiyyatında rolu aşağıdakılardan ibarətdir:

- ölkə əhalisinin bir hissəsinin məşğulluğu təmin edilir, əhali artdıqca bu sahədə yeni iş yerləri yaranır;
- əhalinin, dövlət müəsisələrinin ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsulları ilə davamlı təminatı həyata keçirilir;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı stimullaşdırılır;
- ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının dövlət hesabına satın alınması iqtisadiyyatın, bazar qiymətlərinin tənzimlənməsində müəyyən rol oynayır;
- ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının ticarəti, tədarükü yeyinti məhsullarının bazara çıxışını, istifadəsini təmin edir;
- dövlət satınalan təşkilatlar (uşaq bağçaları, xəstəxanalar, penitensiar sistem, hərbi hissələr və s.) üçün dayanıqlı ərzaq təminatı yaradır.

Hər ildə dövlət büdcəsində ərzaq məhsullarının alınması üçün böyük həcmdə maliyyə vəsaitləri nəzərdə tutulur. Son 4 il ərzində dövlət hesabına ərzaq məhsullarının alınması üçün ayrılan büdcə vəsaitlərinin məbləği aşağıdakı diaqramda göstərilir.

Diaqram 1. Dövlət büdcəsində ərzaq məhsullarının alınması və təminatı xərci

2017-ci ildə 343,4 milyon manat, 2018-ci ildə 299, 2 milyon manat, 2019-cu ildə 412,5 milyon manat, 2020-ci il Dövlət büdcəsində ərzaq məhsullarının alınması və təminatı xərci-414,0 mln manat təşkil edəcəkdir.

² <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=4421>

ATT ASC-nin hüquqi varisi olduğu “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 2018-ci idə həmin ilin ilk yarımilliyinin hesabatını açıqlamışdı. ASC-dən verilən məlumata görə, “ilin ilk altı ayı ərzində dövlət büdcəsindən maliyyələşən 850 müəssisə və təşkilatla satınalma müqaviləsi imzalanıb, həmin müqavilələrə əsasən, müəyyənləşdirilən tələbatlar “tedaruk.az” portalına yerləşdirilib və 173 məhsul növü üzrə 286 istehsalçı və satıcıdan onlayn rejimdə təkliflər qəbul edilib. Həmin təkliflər üzrə müvafiq araşdırmalar aparıldıqdan sonra 241 istehsalçı və satıcı ilə müqavilə imzalanıb. Nəticədə ilin ilk 6 ayı ərzində bu istehsalçı və satıcılardan 28 min ton, dəyəri 52 milyon manat olan kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları tədarük olunaraq mərkəzi, yerli icra hakimiyyəti orqanlarına məxsus 1934 təchizetmə nöqtəsinə çatdırılıb. Daxili bazarda bu müddət ərzində - 20 348 kq tərəvəz, 3 248 kq meyvə-giləmeyvə, 1 636 kq bostan, 4 179 kq dənli - paxlalı məhsullar satılıb. Daxili bazar üçün kartof, soğan, bibər, badımcan, yerkökü, kələm, lobya, qarğıdalı, sarımsaq, alma, armud, alça, gavalı, gilə, çiyələk, qarpız, yemiş və s. kimi məhsullar istehsalçılardan tarla başında tədarük edilərək Sumqayıt və Xırdalan şəhərlərində, eləcə də, Əhmədli, Masazır qəsəbələrində, “ Yaşıl bazar”da satışı həyata keçirilib. Qeyd olunan müddət ərzində 3 000 ton, dəyəri 4 milyon manat olan kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edilib. İxracın strukturunda fındıq qabığı, alma, xurma, balqabaq, göyərtili, kartof və pomidor məhsulları üstünlük təşkil edib. Məhsullar Rusiya bazarlarına ixrac olunub.³

2018-ci ildə “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC təqdim etdiyi məlumatda qeyd edilir ki; “2018-ci ilin 9 ayının yekunlarına əsasən, Səhmdar Cəmiyyət yerli fermerlərdən ümumi miqdarı 53 min ton, dəyəri 106 milyon manat olan kənd təsərrüfatı məhsulları tədarük edib. Tədarük olunmuş məhsulların 81 milyon manatlıq hissəsi dövlət satınalan təşkilatlarının (uşaq bağçaları, xəstəxanalar, penitensiar sistem, hərbi hissələr və s.) tələbatına yönəldilib, 25 milyon manatlıq məhsul isə xarici ölkələrə ixrac olunub”.⁴ Əlbəttə ölkədə 8 milyon ton kənd təsərrüfatı məhsulu istehsal olduğu halda, dövlət tərəfindən yaradılmış Səhmdar Cəmiyyətin 9 ay ərzində cəmi 53 min ton məhsul tədarük edilməsi yaxşı göstərici hesab edilə bilməz. Varisi olduğu Cəmiyyətdən fərqli olaraq ATT ASC isə indiyə kimi dövlət satınalmaları və digər alqı-satqılarla bağlı statistik rəqəmləri ictimailəşdirməmişdir.

TƏDQIQ EDİLƏN SAHƏDƏ SƏMƏRƏLİLİK NƏ DEMƏKDİR?

Azərbaycan Respublikasında dövlət sifarişilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının təşkilini mərkəzləşdirilmiş qaydada “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti həyata keçirir⁵. Bu sahədə səmərəlilik: Cəmiyyət tərəfindən dövlət vəsaitləri və digər dövlət resursları hesabına dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) üçün tələb olunan həcmdə və

³ <https://az.trend.az/business/2931534.html>

⁴ <http://xalqgazeti.com/mobile/az/news/7031>

⁵ <https://president.az/articles/31081>

keyfiyyətdə ərzaq mallarının, kənd təsərrüfatı məhsullarının minimum xərclərlə satın alınmasını təşkil və təmin etmək deməkdir.

Cəmiyyətin qarşısına qoyulan əsas məqsədlərdən birinə- dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasında büdcə vəsaitindən istifadənin səmərəliliyinə nail olmaq üçün satınalma ilə bağlı bütün məlumatların açıq, şəffaf olması çox əhəmiyyətli və vacibdir.

Dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının təşkilini mərkəzləşdirilmiş qaydada bir Səhmdar Cəmiyyətin həyata keçirməsi sahədə monopoliyanın yaranması üçün münbit şərait yaradır. Sahədə rəqabətin olması dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadəni təmin edən mexanizmin işə düşməsinə şərtləndirər

BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ NƏLƏRİ GÖSTƏRİR?

Amerika təcrübəsi

Dövlət satınalmaları sahəsində xarici ölkələr arasında Amerika Birləşmiş Ştatları böyük təcrübə əldə etmişdir. Federal dövlət satınalma sisteminin tənzimlənməsi haqqında ilk qanun ABŞ-da 1792-ci ildə qəbul edilmişdi. İctimai ehtiyaclar üçün satınalma sahəsində səlahiyyətlər maliyyə və müdafiə nazirliklərinə verilmişdi⁶.

Ümumiyyətlə, ABŞ-da milli ehtiyaclar üçün satınalma sistemi mərkəzləşdirilməmişdir.

TENDERLƏR inkişaf etmiş ölkələrin böyük əksəriyyətində dövlət satınalmalarının əsasını təşkil edir. Əsas metodu rəqabət prosedurları olan satınalma qaydaları, BMT və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı tərəfindən bütün üzvlərə tövsiyə olunur. BMT-nin Beynəlxalq Ticarət Qanunu üzrə Komissiyası (UNCITRAL) hətta dövlət satınalmaları haqqında qanunvericilik üçün model və mümkün əsas olan malların (işlərin) və xidmətlərin satın alınmasına dair tipik qanun təklif edib. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv ölkələr üçün satınalma tələbləri ÜTT çərçivəsində dövlət satınalmaları haqqında çoxtərəfli sazişdə təsbit edilmişdir. Avropa Birliyi ölkələrinin satınalma fəaliyyətləri Aİ-nin müvafiq təlimatları ilə tənzimlənir.

Avropa satınalma praktikası

Avropa satınalma praktikasında artıq qurulmuş əsas prinsiplər sistemi mövcuddur, bunlar:

- şəffaflıq (transparency) - satınalma məlumatlarının açıqlığı və əlçatanlığı;
- hesabatlılıq və prosedurlara riayət olunması (Accountability and due process) - dövlət və ictimai nəzarət altında satınalma prosedurlarına ciddi riayət etmək;
- açıq və effektiv rəqabət (Open and effective competition) - ayrışeçkiliyə yol verilməməsi;

⁶ <http://bujet.ru/article/2895.php>

- ədalətlik (Fairness) - bütün satınalma iştirakçıları üçün bərabər imkanlar.

Bu prinsiplər bir çox ölkələrdə qanunvericiliyin əsasını təşkil etmişdir və bir sıra beynəlxalq sənədlərdə, xüsusən də Ümumdünya Ticarət Təşkilatı çərçivəsində dövlət satınalmaları haqqında çoxtərəfli sazişdə öz əksini tapmışdır⁷.

AB ölkələrində satınalmanın təşkili üçün iki dominant model mövcuddur: paylanmış (mərkəzləşdirilməmiş) və mərkəzləşdirilmiş.

Paylanmış modeldə dövlət müəsisəsi (şöbələr, nazirliklər və s.) ehtiyaclarını ödəmək üçün lazımı satınalmalar edir. Bu məqsədlə, strukturunda ixtisaslaşmış satınalma şöbələri və ya funksiyasına oxşar digər bölmələr yaradılır.

Mərkəzləşdirilmiş model bir növ satınalma mərkəzinin yaradılmasını təmin edir, burada şöbələrdən satınalma sifarişləri gəlir. Maksimum mərkəzləşdirmə səviyyəsində bütün dövlət satınalmalarına cavabdeh olan xüsusi bir şöbə və ya böyük bir şirkət üçün müvafiq satınalma şöbəsi yaradılır.

Hər iki sxemin müsbət və mənfi cəhətləri ortadadır: paylanmış model çox çevik, lakin daha bahalıdır. Öz növbəsində, aşağı topdansatış qiymətlə alıqı-satqını təmin edən mərkəzləşdirilmiş model daha az hərəkətlidir və heç də həmişə zəruri malların alınması üçün müraciətlərdəki bütün nüansları nəzərə almır.

Təsvir edilən hər iki model sivil dünyada çoxdan istifadə edilmişdir. Beləliklə, İngiltərədə onlar Dövlət Xəzinədarlığının (Əlahəzrət Xəzinədarlığının) səlahiyyətindədirlər.

AB-da məsələn, satınalma fəaliyyətinə ümumi rəhbərlik (tənzimləmə bazasının inkişafı, planlaşdırma, nəzarət və koordinasiya) Maliyyə və ya İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən, xüsusən büdcə hesabına həyata keçirildikdə və xüsusi satınalmalar ixtisaslaşdırılmış satınalma strukturları (şöbələr) tərəfindən həyata keçirildikdə, modellərin birləşməsi ən təsirli olur. Bu, İngiltərədəki dövlət satınalma sisteminin quruluşudur, burada əsas əlaqələndirici qurum olan Xəzinədarlıqdan əlavə Milli Səhiyyə Xidməti Təchizatları kimi ixtisaslaşdırılmış sənaye satınalma xidmətləri mövcuddur⁸.

Müxtəlif satınalma prosedurlarının tətbiqi ilə bağlı dünya təcrübəsinin təhlili göstərir ki, mal və xidmətlərin böyük alışını təşkil etməyin ən təsirli formalarından biri açıq tenderlərin keçirilməsidir.

ATT ASC-NİN VƏZİYYƏTİ VƏ İQTİSADİYYATDAKI ROLU

ATT ASC ölkədə dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkili ilə məşğul olan yeganə qurumdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə “Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və (və ya) emalını stimullaşdırmaq, kənd təsərrüfatı məhsulları

⁷ <http://bujet.ru/article/2895.php>

⁸ <http://bujet.ru/article/2895.php>

istehsalçılarının inkişafını təmin etmək, ərzaq məhsullarının keyfiyyətini daha da artırmaq, dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadəni təmin etmək, regionlarda kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına zəmin yaratmaq, dövlət sifarişi ilə ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə, 11 aprel 2016-cı il tarixdə “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmışdır. Həmin sərəncamda müəyyən edilmişdir ki, “Cəmiyyətin əsas məqsədi ərzaq məhsullarının istehsalçılarından və satıcılarından belə məhsulları almaq və tədarük edərək satılan təşkilatlara təqdim etməkdir”.⁹

“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətin fəaliyyət istiqamətləri əsasən dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasını təşkil etmək, ölkə miqyasında yerli kənd təsərrüfatı məhsullarını tədarük etmək və daxili bazarda satışını və istehlakını təşkil etmək, İxracın təşviqi məqsədi ilə tələbatdan artıq tədarük edilmiş məhsulların xarici ölkələrdə mümkün satış kanalları vasitəsilə satışını təşkil etmək, dövlət sifarişi ilə ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olmuşdur.

Qısa bir müddətdən sonra, 14 dekabr 2018-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin ləğv edilməsi və Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində səhmləri dövlətə məxsus olan “Aqrar tədarük və təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılması ilə bağlı fərman imzalanıb . Fərmanda o da müəyyən edilmişdir ki, ATT ASC “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin hüquqi varisidir və onun bütün hüquq və öhdəlikləri, habelə əmlakı yeni yaradılan Cəmiyyətə keçir.

İlk öncə “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində yaradılması qərara alınmışdır. Lakin həmin sərəncamın üstündən 5 ay keçdikdən sonra “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 11 aprel tarixli 1944 nömrəli Sərəncamında dəyişikliklər edilməsi barədə” yeni sərəncam imzalanmışdır. Və həmin sərəncamla “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyindən çıxarılmışdır. “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində yaradılması və beş ay sonra həmin nazirliyinin tabeliyindən çıxarılması əsaslandırılmamışdır. Daha sonra qısa bir müddətdən sonra həmin müəssisənin ləğv edilməsi və yerində eyni məqsədlə, yeni adla yenisinin yaradılması, həmçinin yenə də Səhmdar Cəmiyyətin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində yaradılması da əsaslandırılmamış qalır. “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətin hansı səbəbdən ləğv edilməsi və onun bazasında ATT ASC-nin hansı zərurətdən yaradılması hələ də müəmmalı olaraq qalır. Səhmdar

⁹ <https://president.az/articles/19227>

Cəmiyyətin yaradılması haqqında imzalanmış sənədin biri sərəncam, digəri fərman olsa da, hər iki sənəddə məqsəd eyni göstərilir. Belə ki, fərmanda qeyd edildiyi kimi "Aqrar tədarük və təchizat" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin qarşısında duran məqsəd ölkədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və emalını stimullaşdırmaq, dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil etməkdən ibarətdir.¹⁰

Onu da qeyd etməliyəm ki, fermerlərin, kəndlilərin bir o qədər də tanımadığı, kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalı ilə məşğul olan fermerlərin, kəndlilərin istehsal etdikləri malı, məhsulu ölkə daxilində və ölkə xaricində tanıtmaq məqsədilə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində "Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyət yaradılmışdır. "Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti" MMC-nin nizamnaməsində göstərilir ki, cəmiyyətin əsas məqsədləri ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları və onlardan sənaye üsulu ilə hazırlanmış məhsulların ölkə daxilində və ölkə xaricində təqdim edilməsi, satışının təşkili, habelə tanıtılması, fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq isehsalçılar ilə alıcılar arasında əlaqələrin qurulmasıdır. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində olan "Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti" MMC-nin fəaliyyəti, gördüyü işlər barədə cəmiyyətin saytında hər hansı məlumat yoxdur. Lakin "Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti" MMC-nin saytının satınalmalar barədə bölümündə "18.10.2018-ci il tarixində elan olunmuş kotirovka barədə bildiriş" yer alıb. Həmin məlumatda bildirilir ki, "Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti" MMC tərəfindən 18.10.2018-ci il tarixində elan olunmuş Marketinq və ictimaiyyətlə əlaqələr (PR) üzrə xidmətlərin satın alınmasına dair kotirovka sorğusu kifayət qədər müraciət olmadığından baş tutmamış hesab edilsin".¹¹ Beləliklə, dövlət orqanları kənd təsərrüfatı məhsullarının ölkə daxilində və xaricində satışını həyata keçirmək məqsədi ilə yaratdıqları dövlət müəsisələri öz üzərlərinə böyük vəzifələr götürsələr də, demək olar ki, real olaraq bu istiqamətdə məqsədə nail ola bilməmişlər. Onu da qeyd etməliyəm ki, ölkədə ərzaq malları, kənd təsərrüfatı məhsulları tədarükü, satışı, ixracı ilə məşğul olan çoxlu sayda özəl müəsisələr var. Baxmayaraq ki, ticarətlə məşğul olan sahibkarların sayı artır, ancaq bazarlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərindəki kəskin dəyişkənlik əvvəllər olduğu kimi yenə də qalır. Bu istiqamətdə keyfiyyət dəyişikliyi baş vermir. Uzun müddətdir ki, belə tendensia müşahidə edilir.

ATT ASC-nin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanında qeyd edilir ki, Cəmiyyət dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalçılardan və satıcılardan mərkəzləşdirilmiş qaydada satın alınmasını və ixracını, habelə tədarük edilərək satınalan təşkilatların müraciətləri əsasında onlara təqdim edilməsini həyata keçirən, eləcə də qeyd olunan istiqamətlərdə fəaliyyətin təşkili ilə bağlı digər tədbirlər görülməsini təmin edən kommersiya hüquqi şəxsidir.¹²

ATT ASC-nin Nizamnaməsi Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 4 iyul tarixli 289 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Nizamnaməyə görə, ATT

¹⁰ <https://president.az/articles/21240/print>

¹¹ <https://agrotrade.gov.az/az/about/procurement/99>

¹² <http://e-qanun.az/framework/40948>

ASC-nin səhmləri dövlətə məxsus olan və Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin strukturuna daxil olmayan tabeliyindəki qurumdur. Cəmiyyət öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarını, Nizamnaməni, Nazirliyin normativ hüquqi aktlarını və Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı nazirinin əmr və sərəncamlarını rəhbər tutur. Cəmiyyət dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalçılardan və satıcılardan mərkəzləşdirilmiş qaydada satın alınmasını və ixracını, habelə tədarük edilərək satılan təşkilatların müraciətləri əsasında onlara təqdim edilməsini həyata keçirən, eləcə də qeyd olunan istiqamətlərdə fəaliyyətin təşkili ilə bağlı digər tədbirlər görülməsini təmin edən kommersiya hüquqi şəxsidir .

Cəmiyyətin idarə olunmasını əsasən İdarə Heyəti həyata keçirir. Cəmiyyətin İdarə Heyəti 5 nəfərdən ibarət olmaqla Cəmiyyətin kollegial icra orqanıdır. İdarə Heyəti Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi və Sərəncam ilə Ümumi Yığıncağa, habelə Cəmiyyətin Nizamnaməsi ilə Cəmiyyətin sədrinə verilmiş səlahiyyətlər istisna olmaqla, Cəmiyyətin idarə edilməsi ilə bağlı bütün məsələləri həll edir. İdarə Heyətinin tərkibi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilən sədrindən, onun 2 (iki) müavinindən və Cəmiyyət sədrinin təqdimatı əsasında Ümumi Yığıncaq tərəfindən vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilən 2 (iki) üzvdən ibarətdir. İdarə Heyətinin işinə Cəmiyyətin sədri rəhbərlik edir.

Cəmiyyətin nizamnamə kapitalı 6000000 (altı milyon) manatdır və onun səhmlərinin nominal dəyərindən təşkil olunur. Nizamnamə kapitalı nominal dəyəri 1 (bir) manat olan 6000000 (altı milyon) ədəd adi səhmdən ibarətdir.

Cəmiyyətin uçot və hesabatı Nizamnaməyə görə "Azərbaycan Respublikasının "Mühasibat uçotu haqqında" Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada aparılmalıdır. Cəmiyyət həmin qanuna uyğun olaraq illik maliyyə hesabatını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını dərc etməlidir. Cəmiyyətin birinci maliyyə ili dövlət qeydiyyatına alındığı tarixdən başlayır və həmin il dekabrın 31-də başa çatır. Növbəti maliyyə ili yanvarın 1-dən başlayır və dekabrın 31-də başa çatır.

"Aqrar tədarük və təchizat" ASC hüquqi varisi olduğu "Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 2016-cı il 11 aprel tarixində yaradılsa da, Səhmdar Cəmiyyətin illik hesabatları saytında dərc edilməmişdir. Keçən 3 il ərzində Cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı yalnız 2 dəfə rüb ərzində görülən işlərlə bağlı mətbuatda qısa məlumat yayılmışdır.

Səhmdar Cəmiyyətin saytında daha çox reklam xarakterli şəkillər yer almışdır.

ATT ASC-NİN İCTİMAİYYƏTƏ TƏQDİM ETDİYİ HESABAT

"Aqrar tədarük və təchizat" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən 2019-cu il ərzində görülmüş işlər barədə qısa hesabat hazırlanıb və cəmiyyətin saytında yerləşdirib. O

da qeyd edilməlidir ki, Səhmdar Cəmiyyət hüquqi varisi olduğu “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 2016-cı il 11 aprel tarixində yaradılrsa da, indiyə kimi cəmiyyətin illik hesabatları saytında dərc edilməmişdir. Keçən 3 il ərzində Cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı yalnız 2 dəfə rüb ərzində görülmə işlərlə bağlı mətbuatda qısa məlumatlar yayılmışdır. Yarandığı zamandan, yəni 2016-cı ildən bəri ilk dəfə olaraq Səhmdar Cəmiyyət gördüyü işlər barədə öz saytında hesabat xarakterli məlumat təqdim edib. Çox təəssüflər olsun ki, hesabat kimi ictimaiyyətə təqdim olunan sənəddə cəmiyyətin il ərzində aldığı və satdığı məhsulların yalnız fiziki çəkisi göstərilib. Malın, məhsulun alış, satış qiymətləri haqqda hesabatda heç bir məlumat olmadığı üçün bir sıra suallar yaranır.

Səhmdar cəmiyyət hazırladığı hesabatda qeyd edilir ki, 2019-cu ildə satınalan təşkilatların tələbatlarının öyrənilməsi məqsədilə tedaruk.az portalında elanlar yerləşdirilmiş və 163 məhsul üzrə 310 istehsalçı və satıcıdan təklif qəbul edilmişdir. Həmin təkliflər üzrə müvafiq araşdırmalar aparıldıqdan sonra 177 istehsalçı və satıcı ilə müqavilə imzalanmışdır. Dövlət büdcəsindən maliyyələşən 867 müəssisə və təşkilatla satınalma müqaviləsi imzalanmış və müqaviləyə əsasən mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarına məxsus 2014 təchizetmə nöqtəsinə ərzaq təchizatı həyata keçirilməyə başlanmışdır.

Hesabatda 2019-cu ildə mülkiyədə, 57 629 ton məhsul tədarük olunduğu və il ərzində ümumilikdə 2014 təchizetmə nöqtəsinə 57 937 ton məhsul təchiz edildiyi bildirilir. Səhmdar cəmiyyətin hesabatda ayrı-ayrılıqda təqdim etdiyi 2 cədvəli ümumiləşdirib bir cədvədə (Cədvəl 1) diqqətinizə təqdim edirik.

Cədvəl 1. Ərzaq məhsullarının kateqoriyaları üzrə alış və satışın miqdarı Mənbə: “Aqrar tədarük və təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti

	Alış miqdarı	Satış miqdarı	Fərq
Balıq və balıq məhsulları	1 431 231	1 438 708	+7469
Bitki konservləri	122 979	122 889	-90
Bitki yağları Litr	528 265	551 846	+23581
Ədviyyatlar Kq	418 598	426 310	+7712
Əlavələr Kq	29 764	29 914	+150
Ət məhsulları Kq	4 375 759	4 413 728	+37969
İçkilər (meyvə şirələri, kompotlar və s.) Litr	2 861 859	2 868 752	+6893
Meyvə və giləmeyvə Kq	3 257 140	3 177 890	-79250
Müxtəlif yarmalar Kq	1 651 451	1 656 928	+5477
Paxlalı bitkilər Kq	773 354	794 231	+20877
Qənnadı məmulatları Kq	2 446 154	2 484 802	+38648

Qurudulmuş meyvələr Kq	176 695	177 205	+510
Süd və süd məhsulları Litr	11 336 347	11 414 459	+78112
Tərəvəz Kq	14 564 879	14 787 585	+222706
Toyuq yumurtası Kq	853 951	772 244	-81707
Turşular Kq	107 218	106 757	-461
Un və un məmulatları Kq	12 691 457	12 711 349	+19892
Uşaq qidası Kq	2 038	2 045	+7
Cəmi	57 629 139	57 937 642	+308 503

Cədvəldən də göründüyü kimi 2019-cu il ərzində istehsalçı və satıcılardan tədarük olunan ərzaq məhsullarının çəkisi 57 629 139 kiloqram təşkil etmişdir. Digər tərəfdən təşkilatlara satılan məhsulun həcmi 57 937 ton göstərilir. İstehsalçılardan alınan məhsulla istehlakçılara satılan məhsulun çəkisində 308 503 kiloqram (308,5 ton) fərq yaranır. Ümumilikdə istehsalçı və satıcılardan tədarük olunan və istehlakçılara təqdim edilən 18 adda mal, məhsul qrupunun 14-nün satışında çəkiddə artımın, 4-də isə azalma olduğu göstərilir. “Aqrar tədarük və təchizat” ASC tərəfindən 18 mal qrupu üzrə alınan və satılan məhsulların heç birinin çəkisində uyğunluq yoxdur. Bəzi məhsulların çəkisindəki azalmaları nəzəri olaraq müəyyən itkilərlə əlaqələndirmək mümkün olsa da, əksər malların çəkisindəki artımın nədən yarandığını təsəvvür etmək belə, çox çətindir. Misal üçün təqdim olunan məlumatda bitki konservləri alışı ilə satışında 90 kiloqram, meyvə və giləmeyvədə 79250 kiloqram, toyuq yumurtasının çəkisində isə 81707 kiloqram azalma baş vermişdir. Səhmdar cəmiyyət adı sadalanan məhsullarda azalmanın nədən baş verməsini əsaslandırmasa da nəzəri cəhətdən əsaslandırmaq olar ki, malın, məhsulun daşınması zamanı sınıması, əzilməsi, xarab olması kimi hallar baş verə bilər. Və bu kimi səbəblərdən də istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılan məhsulların çəkisində, sayında azalma baş verər. Lakin iş burasındadır ki, səhmdar cəmiyyət istehsalçı və satıcılardan tədarük etdiyi əksər malların, məhsulların istehlakçılara təhvilə zamanı çəkilərində artım olduğunu göstərib. Bu necə baş verə bilər? Misal üçün səhmdar cəmiyyət istehsalçı və satıcılardan tədarük etdiyi 1 431 231 kiloqram balıq və balıq məhsulları istehlakçının tərəzində 7469 kiloqram artaraq 1 438 708 kiloqram təşkil edib. Eləcə də satıcının tərəzində 14 564 879 kiloqram çəkiddə olan tərəvəz alıcının tərəzisinə çatanadək 222 706 kiloqram artaraq 14 787 585 kiloqram təşkil edib. Beləliklə, təqdim olunan hesabatda əsasən satıcılardan 57 629 139 kiloqram məhsul alınıb, alıcıya 57 937 642 kiloqram məhsul satılıb. Bu haqq-hesaba görə alınan məhsulla satılan məhsulun həcmində 308 503 kiloqram artım baş verib. İstisna edilmir ki, 2018-ci və 2019-cu illərin yekunlarında Səhmdar Cəmiyyətin anbarlarında mal qalığı olub. Əgər belə olubsa, mal qalığının həcmi və dəyəri mütləq cəmiyyətin təqdim etdiyi hesabatda göstərməli idi. “Aqrar tədarük və təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti bu məsələyə aydınlıq gətirməyib.

Təəssüf ki, "Aqrar tədarük və təchizat" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti təqdim etdiyi hesabatda dövlət tərəfindən ayrılan maliyyə vəsaitlərinə və həmin vəsaitlərin necə xərclənməsinə yer ayırmayıb. Dövlət büdcəsində ərzaq məhsullarının alınması və təminatı məqsədilə 2017-ci ildə 343,4 milyon manat, 2018-ci ildə 299, 2 milyon manat, 2019-cu ildə 412,5 milyon manat nəzərdə tutulmuşdur. Səhmdar cəmiyyət tədarük və təhciz etdiyi məhsulların alış və satış qiymətləri haqqında da ictimaiyyətə hər hansı məlumat təqdim etməyib. Səhmdar Cəmiyyətin əvvəlki rəhbərliyinin 2018-ci ildə təqdim etdiyi məlumatda qeyd edilir ki, 2018-ci ilin 9 ayının yekunlarına əsasən, Səhmdar Cəmiyyət yerli fermerlərdən ümumi miqdarı 53 min ton, dəyəri 106 milyon manat olan kənd təsərrüfatı məhsulları tədarük edib. Tədarük olunmuş məhsulların 81 milyon manatlıq hissəsi dövlət satınalan təşkilatlarının (uşaq bağçaları, xəstəxanalar, penitensiar sistem, hərbi hissələr və s.) təlabatına yönəldilib, 25 milyon manatlıq məhsul isə xarici ölkələrə ixrac olunub. Hesab edirik ki, Səhmdar Cəmiyyət sifarişçisi və təchizatçısı olduğu 163 məhsul üzrə alqı-satqı qiymətlərini ictimaiyyətə təqdim etməli idi. Onu da qeyd etməliyəm ki, "dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınması Qaydası"nda "satınalma qiymətləri elanın yerləşdirildiyi vaxt (hər il avqustun 1-dək elektron portalda yerləşdirir) üçün ərzaq məhsullarının topdansatış bazar qiymətlərindən aşağı olmamalıdır. Ərzaq məhsullarının hər bir növü üzrə satınalma qiymətini Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi ilə razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi müəyyən edir. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi rübdə bir dəfədən az olmayaraq ərzaq məhsullarının hər bir növü üzrə topdansatış bazar qiymətlərini müəyyən etmək üçün araşdırmalar aparırlar. Məhsulların qiyməti sonradan dəyişdikdə qiymətlərə yenidən baxılır". Qaydadan da görüldüyü kimi İqtisadiyyat və Kənd Təsərrüfatı nazirlikləri rübdə bir dəfədən az olmayaraq ərzaq məhsullarının hər bir növü üzrə topdansatış bazar qiymətlərini müəyyən etmək üçün araşdırmalar aparırlar və məhsulların qiymətinə yenidən baxılır. Bu olduqca mürəkkəb, əmək tutumlu işdir. Və subyektiv yanaşma tələb edən işdir. Səhmdar Cəmiyyət sifarişçisi və təchizatçısı olduğu 163 adda məhsulun hər biri çoxlu sayda çeşidə malikdir. Eyni adda fərqli keyfiyyət göstəricilərinə malik olan məhsulların qiymətləri dəfələrlə fərqlənir. Misal üçün, Cəlilabad rayonunda istehsal olan kartofun 1 kiloqramının topdansatış qiyməti keyfiyyət göstəricisindən aslı olaraq 0,30-0,50 manat, Şəmkir rayonunda istehsal olan kartof 0,40-0,70 manat, Gədəbəy rayonunda istehsal olan kartofun topdansatış qiyməti isə 0,90-1,20 manat ola bilər. Beləliklə bir adda məhsulun topdansatış qiymətində 4 dəfə artıq qiymət fərqi yaranır. Səhmdar Cəmiyyət tərəfindən alınan bütün mal qrupları üzrə məhsulların keyfiyyət göstəriciləri ilə yanaşı alış qiymətləri də ictimaiyyətə təqdim olunmalıdır. Çox təəssüflər olsun ki, cəmiyyətin hazırladığı hesabatda belə bir informasiya yoxdur.

Səhmdar cəmiyyətin 2019-cu ildə alqı-satqı ilə bağlı məlumatları ictimailəşdirməməsi cəmiyyətin fəaliyyətinin şəffaflığı ilə bağlı şübhələr yarada bilər.

Onu da qeyd etməliyəm ki, Prezidentin 2016-cı il 11 aprel tarixli 859 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş qaydaya əsasən dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınması aşağıda göstərilən düstura uyğun olaraq, avans ödənişi nəzərə alınmaqla tədarük və təchizat agentinə ödənilməsinə təmin edir:

$$\text{ÖM} = \text{ƏD} + \text{TƏ} - \text{AV}$$

ÖM – ödənilən məbləğ,

ƏD – təhvil alınmış ərzaq məhsullarının dəyəri,

TƏ – ticarət əlavəsinin məbləği,

AV – avans məbləğinin xüsusi çəkisi.

Hesabatda cəmiyyətin ixrac fəaliyyəti üzrə görülən işlər barədə məlumatlar da yer alıb. Sənəddə qeyd edilir ki, keçən il Nigeriyaya giləs, nar ixracı, Dubaya armud, giləs və yumurta ixracı həyata keçirilmişdir. Pakistan və Cənubi Koreyaya isə nümunə olaraq mürəbbə, noxud, düyü, cəm, meyvə quruları göndərilmişdir. Ukrayna bazarına ASC tərəfindən üzüm, pomidor və sarımsaq ixracı həyata keçirilmişdir. Respublikada istehsal olunan mal ətinin Qətər dövlətinə ixrac edilməsi üçün fermerlərlə görüşlər keçirilib. Bundan əlavə yerli fermerlərə dəstək olaraq Hacıqabul rayonunda istehsal olunan toyuq məhsulunun BƏƏ-nə ixracı həyata keçirilib. Fermerlərə Ərəb ölkələrinin yeni bazarlarına ixrac üçün məhsulun hazırlanması, qablaşdırılması, gömrük sənədləşdirilməsi və göndərilməsi ilə bağlı təlimlər keçirilib.

Hesabatda qeyd edilir ki, ümumilikdə 2019-cu ildə 218,2 ton məhsul ixrac olunmuşdur. Bunlardan meyvə və giləmeyvə məhsulları 123,2 ton, yumurta məhsulu isə 95 ton təşkil edib. Çox təəssüflər olsun ki, dövlət vəsaitləri hesabına alınan və ixrac edilən məhsulların da alqı-satqı qiymətləri ilə bağlı hesabatda hər hansı məlumat yoxdur.

Təqdim olunan hesabatda Cəmiyyətin regionlarda 11 regional bölmə, regional bölmələrin yerləşdikləri rayon mərkəzlərində 11 regional anbar və 35 rayonda dayaq məntəqələri yaradıldığı, regional bölmələr üçün inzibati bina və 15 355,34 m² anbarlar icarəyə götürüldüyü bildirilir. Bundan əlavə, Bakı şəhəri üzrə 1050 m² soyuducu olmaqla 5100 m² mərkəzi anbar funksiyasını daşıyan paylayıcı mərkəzi anbar yaradılmışdır. Regionlarda 10 regional bölmə anbarlarında ümumilikdə 1389,3 m³ soyuducu və dondurucu kameralar quraşdırılmışdır. Ərzaq məhsullarının anbarlara və oradan dayaq nöqtələrinə daşınıb çatdırılması məqsədlə 25 ədəd yük avtomobili alınmışdır.

ATT ASC hesabatında 2019-cu il ərzində hər həftənin sonuncu və bayram günlərində Bakı şəhəri üzrə Yasamal, Binəqədi, Nərimanov, Suraxanı və Abşeron rayonlarında yarmarkalar təşkil edildiyi qeyd edilir. Həmçinin hesabatda o da qeyd edilir ki, “yarmarkaların keçirilməsində əsas məqsəd bazara intervensiya etməklə süni qiymət artımının qarşısının alınması, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının bazara çıxışının asanlaşdırılması, əhalini keyfiyyətli və bazar qiymətləri ilə müqayisədə aşağı qiymətə kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin etmək olmuşdur”. Səhmdar Cəmiyyətin

təqdim etdiyi hesabatda qeyd edilir ki, yarmarkalarda bir sıra məhsul qiymətləri digər bazarlarla müqayisədə 20-30% aşağı olmuşdur. Əslində isə Bakı şəhərində 15 ildən çoxdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları satışı yarmarkaları təşkil edilsə də, yarmarkalarda mövcud olan satış qiymətləri bazarlarda satılan məhsulun qiymətlərinə zərrə qədər də təsir etməmişdir. Yarmarkalarda məhsulu ucuz satmırlar, bir qayda olaraq məhsulun ucuzunu satırlar. Yəni müştərilərə keyfiyyəti aşağı olan kənd təsərrüfatı məhsulları təklif olunur. Ümumilikdə Bakıda yarmarkalarda il ərzində cəmi 2000 ton məhsul satılmışdır ki, bu da il ərzində şəhərdə satılan 4,5 milyon ton məhsulun heç yarım faizi qədər də deyil. İl ərzində Bakı şəhərində cəmi 2 min ton məhsul satışını təşkil edən Cəhimdar Cəmiyyətin “bazara intervensiya etməklə süni qiymət artımının qarşısının alınması”nu iddia etməsi qeyri ciddi.

Hesabatda həmçinin ATT ASC Bakı şəhərində artıq 20 ildən çoxdur ki, təşkil olunan bal yarmarkasında iştirakçılığını da gördüyü işi kimi təqdim etmişdir. Belə ki, hesabatda qeyd edilir: ATT ASC tərəfindən Bakı şəhərində təşkil olunan 20-ci bal yarmarkasında 317 arıçı iştirak etmiş və həmin yarmarkada 110 tona yaxın bal və arıçılıq məhsulları satılmışdır”.

Səhmdar Cəmiyyət Qurban Bayramında ilk dəfə olaraq Bakı şəhərində 20 nöqtədə, Şamaxı şəhərində 1 nöqtədə yarmarka təşkil etdiyini, onlayn sifarişlər də daxil olmaqla, ümumilikdə 6345 baş qurbanlıq qoyun satışı həyata keçirildiyini qeyd etsə də heyvanların alış-satış qiymətləri haqda hər hansı məlumat verməmişdir.

ATT ASC hesabatında il ərzində müxtəlif regionlarda keçirilən 10-dan artıq festivalda iştirakçı və təşkilatçı qismində iştirak etdiyini qeyd etmişdir. Adları sadalanan Gədəbəydə “Yaylaq Festivalı”, Qubada “Regional Mətbəx Festivalı” və “Alma festivalı”, Şamaxıda “Üzüm və şərab festivalı”, Zaqatalada “Fındıq, şabalıd və qoz festivalı”, Balakəndə “Xurma festivalı”, Göyçayda “Nar festivalı”, Lənkəranda təşkil edilən “Çay, çəltik və sitrus festivalı” yerli icra orqanları tərəfindən təşkil edilmişdir. “Aqrar tədarük və təchizat” ASC isə həmin festivallarda iştirak etmişdir. Bu kimi tədbirlərdə iştirak etmək üçün cəmiyyət nə qədər maliyyə vəsaiti xərclədiyini hesabatında ictimaiyyətə açıqlamır.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi ATT ASC-nin Nizamnaməsinin 9 -cu bəndində qeyd edilir ki;

9.1. “Cəmiyyət “Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş qaydada mühasibat uçotunu aparır, maliyyə hesabatlarını tərtib və təqdim edir, illik maliyyə hesabatını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını dərc edir. 9.2. Cəmiyyət “Rəsmi statistika haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq statistik uçot aparır, statistik hesabatları tərtib və təqdim edir”. Nizamnamənin 9-cu bəndinin bu kimi tələblərinə baxmayaraq, 2016-cı ildən yaranmış Cəmiyyət hələ də fəaliyyəti ilə bağlı maliyyə və statistik hesabatlarını ictimaiyyətə təqdim etməyib.

Cəmiyyətin hesabatında o da qeyd edilmişdir ki, “ölkədə ərzaq məhsullarının tədarük-təchizat sisteminin təkmilləşdirilməsi mövzusunda təlim proqramında iştirak məqsədilə Koreya Respublikasına səfər edilmiş və Koreya modelinin tətbiqi

imkanları araşdırılaraq tədarük-təchizat sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət planının hazırlanması üzrə işlərə başlanılmışdır. Ötən müddət ərzində ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac arealının genişləndirilməsi, yeni bazarların araşdırılması, yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının tanıtımı, kənd təsərrüfatı sahəsində xarici təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə İsveçrə Konfederasiyası, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Çin Xalq Respublikası, Rusiya Federasiyası, Amerika Birləşmiş Ştatları, Almaniya Federativ Respublikası, Fransa, Macarıstan, Gürcüstan, Özbəkistan, Tacikistan, Türkiyə və Estoniya Respublikalarına işgüzar səfərlər edilmiş, görüşlər keçirilmişdir. Çexiya, Şimali Kipr, Fransa, İtaliya, Tacikistan, Koreya, İsveçrə, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri də daxil olmaqla bir sıra ölkələri təmsil edən nümayəndə heyətləri ilə görüşlər keçirilmiş, əməkdaşlıq istiqamətləri üzrə danışıqlar aparılmışdır”.

Qeyd edilməlidir ki, Səhmdar Cəmiyyətin nizamnaməsində “kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac arealının genişləndirilməsi, yeni bazarların araşdırılması, yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının tanıtımı, kənd təsərrüfatı sahəsində xarici təcrübənin öyrənilməsi məqsədilə” bir qrup Cəmiyyət işçilərinin xarici ölkələrə səfərləri nəzərdə tutulmayıb. Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamında deyilir: “Cəmiyyətin əsas məqsədi ərzaq məhsullarının istehsalçılardan və satıcılarından belə məhsulları almaq və tədarük edərək satılan təşkilatlara təqdim etməkdir”. Həmçinin Səhmdar Cəmiyyətin yaradılmasında əsas məqsəd dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadəni təmin etmək olub.

ATT ASC-NİN SƏMƏRƏLİLİYİ. ƏSAS TAPINTILAR

ATT ASC öz missiyasını aşağıdakı şəkildə ifadə etmişdir: “Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal potensialının dəyər zənciri üzrə artırılmasına nail olaraq, kənd təsərrüfatı sektorunun təşviqi və dəstəklənməsi yolu ilə ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafında özünəməxsus rol oynamaq; dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadəni təmin edərək, regionlarda kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan əhəlinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına zəmin yaratmaq; dövlət sifarişi ilə ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilməsini təmin etmək”¹³.

ATT ASC öz strategiyasını və fəaliyyətlərini 10 əsas prinsip əsasında həyata keçirməyi qarşıya məqsəd qoyur. Bunlar: 1. Etibarlılıq 2. Səmərəlilik. 3. Dayanıqlı inkişaf. 4. Düzgünlük. 5. Şəffaflıq (Şəffaflıq etibar yaradır və şirkət üçün məsuliyyət götürməyə hazır olanların iştirakını təşviq edir). 6. Keyfiyyət. 7. Məsuliyyət. 8. Operativlik. 9. İnnovativlik. 10. Ətraf mühitə hörmət¹⁴.

İlk baxışdan sivil ölkələrdə dövlət satınalmalarında mövcud olan əsas prinsipləri ATT ASC fəaliyyətinin əsas prinsipləri kimi qəbul etmişdir. Lakin apardığımız araşdırmalar göstərdi ki, cəmiyyənin fəaliyyəti heç də şəffaf deyil. Dövlətə məxsus Səhmdar Cəmiyyət saytında yarandığı vaxtdan bu günə kimi fəaliyyəti, apardığı alqı-

¹³ <http://att.gov.az/updates/media/6wedgFfc>

¹⁴ <http://att.gov.az/updates/media/6wedgFfc>

satqı barədə hər hansı məlumat yaymayıb. Fəaliyyəti şəffaf olmayan Cəmiyyətin hansı prinsiplərlə işləməsini müəyyən etmək mümkün deyil.

Yeni il ərəfəsində “Zerkala” saytı “Кому нужны предновогодние ярмарки?” (Yeni il yarmarkaları kimə lazımdır?) başlığı altında məqalə dərc etmişdir¹⁵. Məqalədə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin “Aqrar Ticarət və Təchizat” ASC-nin bakı şəhərində təşkil etdiyi “Kənddən Şəhərə” satış yarmarkalardakı qiymətlər Bakı bazarlarındakı qiymətlərlə müqayisə edilir. Məqalədə qeyd edilir ki, “Binəqədi bazarında bir kiloqram mal əti 9 manat 50 qəpikdən 10 manata, Nəsimi və Yasamal yarmarkalarında mal əti kiloqramı 9 ilə 11 manat arasında dəyişir. Binəqədi bazarında yumurtanın qiyməti 13 qəpik, yarmarkalarda isə yumurtanın qiyməti 13-25 qəpik arasında dəyişir. Binəqədi bazarında bir kiloqram toyuq əti 3 manat 90 qəpik, Nəsimi və Yasamal yarmarkalarında toyuq qiyməti 6 ilə 7 manat arasında dəyişir”. Məqalədə haqlı olaraq sual verilir: “Bazar və yarmarkalarda kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri eynidirsə, niyə dövlət yarmarkaların təşkili üçün maliyyə və insan resursları ayırmalıdır?”.¹⁶

ATT ASC-nin fəaliyyətindəki çatışmazlıqları özündə əks etdirən digər bir fakt da diqqəti cəlb edir. İmişli rayon Məzrəli kənd uşaq bağçasının müdiri Mariya Lauşova bu ilin avqust ayının 29-da “Azadlıq” radiosuna müsahibəsində demişdir ki, uşaqları norma çərçivəsində qidalandırmaqla bağlı problemlər var¹⁷. Belə ki, dövlət ərzağı onlara İmişli bazarından baha satır: “Bazar qiyməti ilə baxmaq lazımdır. İmişli bazarında beş manata olan soğanı mən dövlətdən alıram 35 manata. Uşaq alma görmür. Yazmağa qorxuram ki, yenə meyvə göndərəcəklər və mən də atacağam çölə. Bürüşmüş alma verəcəklər”. Mariya Lauşova deyir ki, vəsait bağçalara birbaşa verilsə yaxşı olar ki, onlar da bazarlardan təzə meyvə-tərəvəz ala bilsinlər. Onun sözlərinə görə, indiki halda, Dövlət Aqrar Ticarət Şirkətinin göndərdiyi bəzi mallar xarab olur: “Bibəri göndərirlər 30 kq. Mən onu saxlaya bilmirəm bir ay. Bağçalarda böyük soyuducular yoxdur axı. İki aydır mənə un gətirib verirlər. 1-ci növ un yazırlar, amma çörək olur qapqara. Uşaq da yeməyi tökəndə, deyir ki, müəllim bu ətdir, deyirəm, yox bala, çörəkdir”.

“Azadlıq” radiosu bu məsələyə münasibət bildirmək üçün ATT ASC ilə əlaqə saxlayıb şikayətlərə onların da münasibətini öyrənmək istəyib. Lakin sualları eşidən işçi muxbiri müxtəlif ünvanlara yönəldib və daha sonra gün ərzində zənglərə cavab verməyib.

Mariya Lauşovanın çıxışını “Azadlıq” radiosunun yutub kanalı vasitəsi ilə on minlərlə adam izləyib¹⁸, Feysbuk sosial şəbəkəsində onlarla şəbəkə fəalları bu məsələ ilə bağlı statuslar yazıb paylaşmış. Lakin nə hüquq mühafizə orqanları, nə Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti, nə ATT ASC, nə də ki, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi bu məsələyə

¹⁵ <https://m.zerkalo.az/komu-nuzhny-prednovogodnie-yarmarki/>

¹⁶ <https://m.zerkalo.az/komu-nuzhny-prednovogodnie-yarmarki/>

¹⁷ <https://www.azadliq.org/a/u/%C5%9Faq-ba%C4%9F%C3%A7alar%C4%B1nda-yem%C9%99k/30136452.html>

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=42UjQAEtM->

[4&fbclid=IwAR1PSdU3kuFkaAW5LnJ9vupNuY96ZlftOd4xxH20kTmfZB6GXEkmxcbP66A](https://www.youtube.com/watch?v=42UjQAEtM-4&fbclid=IwAR1PSdU3kuFkaAW5LnJ9vupNuY96ZlftOd4xxH20kTmfZB6GXEkmxcbP66A)

münasibət bildirməyib. Əksinə bağça müdirəsinə təzyiq, hədə-qorxu xarakterli məqalə yazdırılıb.

Beləliklə, həqiqəti danışın bağça müdirəsi Marina xanıma şiddətli töhmət veriblər və onu işdən çıxarmaqla hədələyiblər. Mariya xanıma yeni çıxışı da kağıza yazıb veriblər və video çəkiliş də ediblər.

Bəs ATT ASC-nin fəaliyyəti nə dərəcədə şəffafdır?

ATT ASC-nin saytında axtarış zamanı səhmdar cəmiyyətin əsas fəaliyyəti ilə bağlı məlumatla rast gəlinmir. Belə ki, cəmiyyətin dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasını necə həyata keçirməsi ilə bağlı hər hansı məlumat əldə etmək mümkün deyil. Səhmdar cəmiyyətin saytında diqqəti çəkən daha çox bir başa cəmiyyətin əsas iş fəaliyyətinə aidiyyəti olmayan (kollektivin Fəxri Xiyabanda Heydər Əliyevin məzarını ziyarət etməsi, Dövlət Bayrağı Günü münasibəti ilə bayram tədbirinin keçirilməsi və sair bu kimi) xəbərlər, məlumatlar yer tutub. Saytda daha çox məmurları reklam edən şəkillərə yer ayrılıb.

Xatırladım ki, yuxarıda qeyd edildiyi kimi səhmdar cəmiyyətin adı və rəhbəri dəyişməyən zamanlarda ictimaiyyətə nisbətən açıq olub.

ATT ASC-nin fəaliyyəti ilə bağlı İmişli rayon Məzrəli kənd uşaq bağçasının müdirəsi Mariya Lauşovanın dediklərinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasını mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil etmək heç də həmişə səmərəli olmur. Həqiqətən də mövsümdə bir çox hallarda meyvə və tərəvəzlərin qiymətlərində ucuzlaşma baş verir. Belə olan halda dövlət satınalan təşkilatlar (uşaq bağçaları, xəstəxanalar, penitensiar sistem, hərbi hissələr və s.) üçün imkan yaranır ki, xərcləyəcəyi vəsaitə qənaət etsin. Və yaxud qənaət etdiyi vəsaitə daha çox yüksək kalorili məhsul alsın. Digər tərəfdən bağça müdirəsi etiraf edir ki, ona xarab olmuş, yararsız meyvə, bürüsmüş alma verirlər. O da çölə atır. Dövlət müəsisəsinin rəhbəri haqlı olaraq qeyd edir ki, ATT ASC-nin göndərdiyi 30 kiloqram (bir aylıq norma) bibəri bir ay müddətinə saxlaya bilmir, məhsul xarab olur. Səhmdar Cəmiyyətin uşaq bağçasına "1-ci növ" adı ilə verdiyi unun da keyfiyyətinin aşağı olduğunu bildirir. ATT ASC-nin fəaliyyəti sovet dövründəki tədarük məntəqələrini xatırladır. Həmin tədarük məntəqələri kəndlilərdən ucuz, keyfiyyətsiz, yararsız məhsulları alıb qapalı dövlət müəsisələrinə, ticarət və ictimai işə obyektlərinə dəyərindən 4-5 dəfə baha qiymətə sənədləşdirirdi. Dövlət müəsisəsinin rəhbəri qida üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərin birbaşa müəsisələrə, idarələrə verilməsini təklif edir. Hesab edirik ki, dövlət sifarişi ilə ərzaq məhsullarının satınalmalarını bölgələrdə özəl sektor həyata keçirsə, daha səmərəli olar.

Mətbuatdan əldə olunan məlumatlara görə, ATT ASC-nin Gəncə Regional İdarəsi "Gəncə şəhəri daxil olmaqla Samux, Göygöl, Daşkəsən və Kəlbəcər rayonlarına aid müxtəlif satınalan dövlət qurumlarını kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları ilə təchiz edir. Region üzrə 92 uşaq bağçası, 20 səhiyyə, 2 güc strukturu müəsisəsi qida məhsulları ilə ayda 2 dəfə olmaqla təchiz edilir. Ümumilikdə 125 adda 250 ton

məhsulun təchizatı təşkil olunur”¹⁹. Əlbəttə, ayda 2 dəfə ərzaq məhsulları daşımaqla uşaq baxçalarını, xəstəxanaları təzə meyvə, giləmeyvə və tərəvəz məhsulları ilə davamlı təmin etmək mümkün deyil.

Mətbuatda gedən digər bir məlumarda qeyd edilir ki, “Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında ATT ASC iki satınalmanın nəticələrini açıqlayıb. Onların qalibi iki dövlət təşkilatının yüksək vəzifəli rəsmisi olub. Əkrəm Həsənzadə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin İnzibati idarəetmə departamentinin müdürüdür. O, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə soyuducu anbar infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi ehtiyaclarını müəyyən etmək üçün araşdırma aparılması işlərini satın almaq üzrə keçirilmiş kotirovka sorğusunun qalibidir. Əkrəm Həsənzadə bu işə görə 21000 manat (\$12,352) alıb. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin departamentlərindən birinin rəhbəri olan Zaur Qardaşov ATT ASC-dən 45.450 manatlıq (26.735 dollar) müqavilə alıb. O, ixracda ənənəvi olmayan və son dövrlər ixracına başlanılan məhsullar, eləcə də digər ixrac potensialı hesab edilən məhsullar üzrə ixrac imkanlarının dəyərləndirilməsi üzrə hesabat verəcək”²⁰. Baxmayaraq ki, ATT ASC-nin vəzifəsi qida məhsullarının dövlət sifarişi ilə mərkəzləşdirilmiş şəkildə satın alınması və dövlət təşkilatlarının təmin edilməsindən ibarətdir”.

Beləliklə, “Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti” MMC-nin və ATT ASC-nin fəaliyyətlərində şəffaflıq, operativlik yoxdur.

TƏDQIQ EDİLƏN SAHƏDƏ BƏRABƏR İMKANLARIN TƏMİN EDİLMƏSİ

Təcrübə göstərir ki, böyük maliyyə resursuna malik olmayan dövlətə məxsus cəmiyyət ölkədə “kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və (və ya) emalını stimullaşdırmaq, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının inkişafını təmin etmək, ərzaq məhsullarının keyfiyyətini daha da artırmaq, dövlət vəsaitlərindən səmərəli istifadəni təmin etmək, regionlarda kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılmasına zəmin yaratmaq”²¹ gücünə malik deyil. Respublikada kənd təsərrüfatı bazarında 10 minlərlə özəl tədarükçülər fəaliyyət göstərir. ATT ASC-nin 3 illik təcrübəsi göstərdi ki, ölkədə dövlət sifarişi ilə kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının satın alınmasının mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkilini səmərəli şəkildə həyata keçirmək mümkün deyil. Bu sahənin səmərəli fəaliyyəti sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılmasından və inkişafından keçir.

Hesab edirik ki, ölkədə istehsal olunan ərzaq məhsullarının dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasını mərkəzləşdirilmiş qaydada bir dövlət şirkəti tərəfindən deyil, açıq tender üsulu ilə həyata keçirilərsə, dövlət öz üzərinə düşən

¹⁹ <https://azvision.az/news/196721/dovlet-qurumlarinin-qida-techizati-nece-heyata-kecirilir--fotolar+video-.html>

²⁰ http://www.turan.az/ext/news/2019/12/subsc/economics%20news/ru/85706.htm?fbclid=IwAR1YVqtNTDEXPplk_x4lyw7_wB7mCKjeI53LDcVufMiEiV8Zt5Iq6DkBEA

²¹ <https://president.az/articles/19227>

funksiyalarını yerinə yetirməklə yanaşı, birbaşa kiçik və orta fermerlərin, kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarının, bölgələrdə fəaliyyət göstərən özəl iaşə müəssisələrinin müsabiqələrə çıxış imkanını yaradır, onlar üçün kvota müəyyən edər və bununla həm də digər bir funksiyanı da yerinə yetirər- bu sahədə sağlam rəqabətli mühit yaratmış olar.

Beləliklə, dövlət vəsaitləri hesabına dövlət müəssisə və təşkilatları tərəfindən ərzaq məhsullarının satın alınmalarının həyata keçirilməsində özəl sektorun iştirakı üçün bərabər rəqabət mühitinin yaradılması, büdcə vəsaitindən səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsi məqsədilə dövlət satınalmalarının bir yox, bir neçə podaratçı şirkətlər tərəfindən müsabiqə və aşkarlıq əsasında həyata keçirilməsi bu sahədə dövlət vəsaitlərin səmərəli xərclənməsinə və minimum xərclərlə tələb olunan keyfiyyətdə malların satın alınmasını təmin etmək mümkün olar.

SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI YOLLARI

- Ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınmasının həyata keçirilməsində çoxlu sayda dövlət institutları; regionlarda fəaliyyət göstərən dövlət aqrar inkişaf mərkəzləri, “Aqrar Tədarük və Təchizat” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi və Maliyyə Nazirliyi iştirak edir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, böyük ölkələrdə ərzaq məhsullarının satın alınmasını əsasən İqtisadiyyat və Maliyyə nazirlikləri həyata keçirir. İşin bu formada təşkili Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə və nazirliyin tabeliyində olan dövlət aqrar inkişaf mərkəzlərinə daha çox diqqəti kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və həmin sahədə mövcud olan problemlərin həllinə deyil, digər sahəyə yönəlmiş olur. Ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının dövlət vəsaitləri hesabına satın alınmasının təşkilini İqtisadiyyat və Maliyyə nazirliklərinin həyata keçirməsi daha məqsədə uyğun hesab edirik

- “Dövlət müəssisə və təşkilatları (idarələri) tərəfindən ərzaq məhsullarının mərkəzləşdirilmiş qaydada dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına satın alınması Qaydası”nda dəyişiklik edilməsi məsləhətdir. Hökumət şərait yaratmalıdır ki, regionlarda kiçik dövlət müəssisə və təşkilatlar dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına ərzaq məhsullarını birbaşa istehsalçılardan əldə edə bilsinlər. Və yaxud dövlət müəssisə və təşkilatlar tender yolu ilə kiçik və orta kəndli təsərrüfatlarını bu müsabiqələrə cəlb etsin. Belə olan halda, xeyli sayda fermerlər, kəndlilər üçün yeni bazar imkanı və bu sahədə rəqabət mühiti yaranar, dövlət satınalmalarına yönələn büdcə vəsaitlərindən səmərəli istifadə olunar.

Ölkədə uzun illərdir ki, eyni tendensiya davam edir. Bəzi illərdə müəyyən adda məhsul istehsalında azalma olur, təbii olaraq bu da bazarlarda qıtlıq yaradır. Nəticədə həmin məhsulun qiymətində ciddi artım baş verir. Sonrakı ildə fermerlərin əksəriyyəti həmin adda məhsulun istehsalını artırmaq üçün sahələri genişləndirir, məhsuldarlığı artırır. Bu da növbəti ildə bazarlarda təklifin artmasına, qiymətlərin kəskin şəkildə aşağı düşməsinə, fermerin zərərə məruz qalmasına və məhsulun təsərrüfatlarda açıq sahələrdə qalaraq çürüyüb xarab olmasına səbəb olur. 2018-ci ildə

Gəncə-Qazax bölgəsində istehsal olunan faraş kartofu, üzümü, Ağdam rayonunda soğanı, Zaqatalada, Balakəndə xurmanı fermerlər bazarlara çıxara bilmədilər. Ölkədə fəaliyyət göstərən “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC və “Dövlət Aqrar Ticarət Şirkəti” MMC həmin məhsullarının realizə edilməsində fermerlərə, kəndlilərə yardımçı olmadı. Nəticədə on minlərlə ton məhsul sahələrdə çürüyüb xarab oldu.

Son zamanlar tez-tez təkrarlanan qiymət dəyişkənliyi obyektiv və subyektiv səbəblərdən ciddi zərərə məruz qalan kənd təsərrüfatı məhsulu istehsalçılarının və istehlakçıların müdafiəsi üçün hökumətin bəzi ölkələrdə olduğu kimi tədbirlər görməsi məsləhətdir. Bir çox ölkələrdə istehsalçıların marağını müdafiə etmək və qiymət dəyişkənliyini tənzimləmək üçün ciddi qiymət dəyişikliyinə məruz qalan məhsulların dövlət tərəfindən satın alınması həyata keçirilir. Məsələn Hindistanda buğda, düyü, Ekvadorda düyü, qarğıdalı, Nikaraguada taxıl məhsullarının dövlət tərəfindən satın alınması, saxlanması və sonradan satılması həyata keçirilir. Beləliklə, hökumətlər bu kimi tədbirlərlə həm istehsalçıları dəstəkləyir, həm də az təminatlı istehlakçıları əsas ərzaq məhsulları ilə ucuz qiymətlərlə təmin edirlər.

Apardığımız araşdırmalar göstərir ki, ölkədə daha çox kəskin qiymət dəyişkənliyinə məruz qalan və mösümdə tələbatdan az və çox istehsal olunan əsasən meyvə-tərəvəz məhsullarıdır.

- Daxili bazarda kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərində tez-tez baş verən kəskin dəyişikliyin aradan qaldırılması, fermerlərin, kəndlilərin mövsümdə tələbatdan artıq istehsal etdikləri meyvə-tərəvəz məhsulun satın alınaraq saxlanması və ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini daha güvənli edilməsi üçün ümumi tələbatın 20 faizi qədər Azərbaycanda ehtiyat fondun yaranması məqsədi ilə istehsalçılardan kənd təsərrüfatı məhsullarının satın alınmasını ATT ASC-nə həvalə edilməsi daha məqsədəuyğundur. Satın alınan meyvə-tərəvəz məhsulları bir müddət ölkədə mövcud olan soyuducu kameralarda və anbarlarda saxlanılır, daxili və xarici bazarlarda tələbat yaranan halda isə satışa çıxarılaraq realizə edilə bilər. Belə olan halda, bazarlarda meyvə-tərəvəz məhsullarının qiymətlərini dar diapazonda saxlamaq mümkün olacaq. Bu həm istehsalçılar, həm də istehlakçılar üçün əlverişli olar.